

СЎЗ САЊАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ

8 ЖИЛД, 4 СОН

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА

ТОМ 8, НОМЕР 4

INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

VOLUME 8, ISSUE 4

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА | INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

№4 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9297-2025-4>

Бош муҳаррир:
Тўхтасинов Илҳом
п.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Бош муҳаррир ўринбосари:

Главный редактор:
Тухтасинов Илхом
д.п.н., профессор (Ўзбекистан)

Заместитель главного редактора:

Editor in Chief:
Tuhtasinov Ilhom
DSc. Professor (Uzbekistan)

Deputy Chief Editor

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ

Назаров Бахтиёр
академик. (Ўзбекистон)

Якуб Умарўғли
ф.ф.д., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова
ф.ф.д., профессор (Озарбайжон)

Бокиева Гуландом
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Миннуллин Ким
ф.ф.д., профессор (Татаристон)

Махмудов Низомиддин
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Керимов Исмаил
ф.ф.д., профессор (Россия)

Жўраев Маматкул
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Куренов Рахиммамед
к.ф.н. (Туркменистон)

Кристофер Жеймс Форт
Мичиган университети (АҚШ)

Умархўжаев Мухтор
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Мирзаев Ибодулло
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Болтабоев Ҳамидулла
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Дўстмухаммедов Хуршид
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Лиходзиевский А.С.
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Сиддикова Ирода
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Шиукашвили Тамар
ф.ф.д. (Грузия)

Туробов Бекпулат
масъул қотиб, PhD, доцент
(Ўзбекистон)

Мўминова Маъсума Ғолиб қизи
ф.ф.д., (PhD) вб. доцент

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Назаров Бахтиёр
академик. (Ўзбекистан)

Якуб Умар оғли
д.ф.н., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова
д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Бакиева Гуландом
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Миннуллин Ким
д.ф.н., профессор (Татарстан)

Махмудов Низомиддин
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Керимов Исмаил
д.ф.н., профессор (Россия)

Джўраев Маматкул
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Куренов Рахиммамед
к.ф.н. (Туркменистан)

Кристофер Джеймс Форт
Университет Мичигана (США)

Умархаджаев Мухтар
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Мирзаев Ибодулло
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Балтабаев Ҳамидулла
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Дўстмухаммедов Хуршид
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Лиходзиевский А.С.
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Сиддикова Ирода
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Шиукашвили Тамар
д.ф.н. (Грузия)

Туробов Бекпулат
отв. секретарь, PhD, доцент
(Ўзбекистан)

Муминова Масума Ғолиб қизи
PhD и.о. доцент

EDITORIAL BOARD

Bakhtiyor Nazarov
academician. (Uzbekistan)

Yakub Umarogli
Doc. of philol. scien., prof. (Turkey)

Almaz Ulvi Binnatova
Doc. of philol. scien., prof. (Azerbaijan)

Bakieva Gulandom
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Minnulin Kim
Doc. of philol. scien., prof. (Tatarstan)

Mahmudov Nizomiddin
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Kerimov Ismail
Doc. of philol. scien., prof. (Russia)

Juraev Mamatkul
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Kurenov Rakhimmamed
Ph.D. Ass. Prof. (Turkmenistan)

Christopher James Fort
University of Michigan (USA)

Umarchodjaev Mukhtar
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Mirzaev Ibodulla
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Boltaboev Hamidulla
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Dustmuhammadov Khurshid
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Lixodzievsky A.S.
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Siddiqova Iroda
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Shiukashvili Tamar
Doc. of philol. scien. (Georgia)

Turobov Bekpulat
PhD Ass. prof. Senior Secretary
(Uzbekistan)

Mo'minova Ma'suma
PhD Acting Docent
(Uzbekistan)

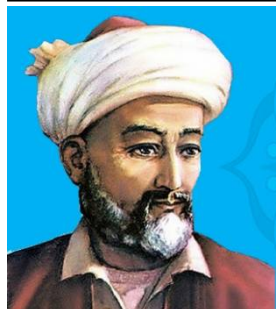
PageMaker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Tajibayeva Latofat Farxodovna TABIAT VA INSON MUNOSABATLARINING ADABIYOTDA AKS ETISHI.....	5
2. Syuy Myao КРАТКОЕ РАССМОТРЕНИЕ ЯЗЫКОВОЙ И РИТОРИЧЕСКОЙ ЭСТЕТИКИ В «ЗОЛОТОЙ ЦЕПИ» ЧЖАН АЙЛИН.....	9
3. Najmiyeva Po‘lotoy Tilavmurodovna O‘ZBEK VA YAPON TILLARIDA KELISHIK QO‘SHIMCHALARI VA YAPON TILIDAGI KELISHIK PARTIKULALARINING MORFOLOGIK HAMDA SINTAKTIK MOHIYATI.....	14
4. Lutfilloeva Faxriniso Maxmudovna ЯПОН МИЛЛИЙ МАФКУРАСИДА ТИЛ ОМИЛИ ВА УНИНГ ИДЕОЛОГИК КОНЦЕПЦИЯСИ.....	20
5. Shaniyazov Jenisbay Ungarbaevich TURKIY VA INGLIZ TILLARIGA MUSHTARAK SO‘ZLAR HAQIDA.....	25
6. Ergasheva Tursunoy Abdukaюmovna ҚЎШИЛГАН ҚИЙМАТ СОЛИФИ ВА SALES TAX АТАМАЛАРИНИНГ ПРАГМАЛИНГВИСТИК ҚИЁСИЙ ТАХЛИЛИ.....	29
7. Xolikov Bahodir DEV O‘ZBEK MIFOLOGIYASI DOMINANT OBRAZALARIDAN BIRI SIFATIDA.....	34
8. Nilufar Abduraxmonova, Mahliyo Eshmamatova PARALLEL KORPUS ASOSIDA RAVISHDOSHLI BIRIKMALARNING SEMANTIKASI VA STRUKTUR MODELLARI TADQIQI.....	40
9. Hasanova Sevinch Hotam qizi THE MULTILEVEL STRUCTURE OF THE LANGUAGE SYSTEM AND ITS CONCEPTUAL INTERPRETATION IN TRANSLATION THEORY.....	52
10. Namazova Manzura Urakovna O‘ZBEK ADABIYOTIDA PSIXOLOGIZM (O‘ZBEK ROMANLARI ASOSIDA).....	58
11. Mavloнова Наргиза Алишеровна ПРИНЦИПЫ ОТБОРА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ СООТВЕТСТВИЙ И ИДЕОГРАФИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ АНГЛИЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ И ИХ СООТВЕТСТВИЙ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ.....	63
12. Ismailov Anvar Rustamovich CHET TILI O‘QITUVCHILARNING PEDAGOGIK KOMPETENSIYASINING MOHIYATI.....	70
13. Achilova Zuxra Qurbonovna “MALLA SAVDOGAR” DOSTONI VARIANTLARIDA AVAZXON BILAN BOG‘LIQ SAFAR MOTIVI VA VAQT KULTI.....	75
14. Abduraxmonova Nilufar Zaynobiddin qizi, Xoljurayeva Yulduz Sobir qizi O‘ZBEK TILIDAGI NORP OBYEKTLARINI BIOES ANNOTATSIYA SXEMASI ASOSIDA ANIQLASH.....	88
15. Kim Татьяна Сергеевна ДИСКУРСИВНЫЙ АНАЛИЗ НОВОСТНОГО ТЕКСТА КОРЕЙСКИХ ГАЗЕТ.....	96
16. Лазиза Джиянбаева РАНГ КОМПОНЕНТЛИ ТУРФУН БИРИКМАЛАР.....	102
17. Laziza Dzhiyanbayeva SOCIAL CHARACTERISTICS OF COLOR SEMANTICS.....	108
18. Makhammatkulova Diyora Nodirovna, Makhammatkulova Iroda Nodirovna, Rahimov Nodir Makhammatkulovich DIGITAL FOOTPRINT AS A PHENOMENON OF MODERN EDUCATION.....	114

19. Boboyev Ulash Ne'matovich OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI TILINING LEKSIK IMKONIYATLARI (GAZETA TILI MISOLIDA).....	120
20. Файзуллаева Мохинорабегим Бехзодбек кизи СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РЕЧЕВЫХ АКТОВ ИЗВИНЕНИЯ В КИТАЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ.....	124
21. Rashidova Muxlisa, Sobirova Madina Mahmudjon qizi UNIVERSAL DEPENDENCIES MODELI DOIRASIDA SINTAKTIK ANNOTATSIYALANGAN KORPUSLARNI TAHLIL QILISH.....	129
22. Ишниязова Шахноз Ашировна МИФОЛОГИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ И ТОТЕМИЧЕСКИЕ МОТИВЫ В УЗБЕКСКОЙ ПРОЗЕ XX ВЕКА: К ПРОБЛЕМЕ ТИПОЛОГИЧЕСКОЙ БЛИЗОСТИ С ПРОИЗВЕДЕНИЯМИ ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА.....	135
23. Тошбекова Дилором Исмоиловна СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СТРУКТУРНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ИРОНИЧЕСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ.....	143
24. Умурова Гузал Хотамовна ПСИХОЛОГИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТВОРЧЕСТВА - ЗНАЧИМОСТЬ КОМПЛЕКСНОГО ПОДХОДА К ИЗУЧЕНИЮ И ОРГАНИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	149
25. Даминова Фазода Ирисовна ТЕОРЕТИКО-ИСТОРИЧЕСКИЕ И МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДРЕВНЕРУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.....	154
26. Усманова Салиха Юлдашевна ИЗ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ВВОДНО-МОДАЛЬНЫХ ЕДИНИЦ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ.....	161
27. Hakimov Muxamadali Rafikovich ITALYAN TILIDA "ERKAKLIK" GENDER TUSHUNCHASINING LEKSIK-SEMANTIK VA LINGVOMADANIY TAHLIL.....	170
28. Lola Ibragimova INGLIZ VA O'ZBEK FRAZELOGIYASI: STRUKTUR-SEMANTIK VA LINGVOMADANIY XUSUSIYATLAR (SOG'LIQ-SALOMATLIK MAQOLLARI MISOLIDA).....	176
29. Nazirova Munisa Mirzakamalovna MODAL BIRLIKLARNING LINGVISTIK VA PRAGMATIK ASOSLARI.....	182
30. Sharipov Raufjon Elmurod o'g'li AKADEMIK G'ANIJON ABDURAHMONOVNING "TARIXIY SINTAKSIS" ASARIDA QO'SHMA GAPLAR EVOLYUTSIYASI.....	186
31. N.Z.Abduraxmonova, Salomat Otamurodova MASHINA TARJIMASI VA LINGVISTIK JARAYONLAR.....	191
32. Davlatova Hulkaroy Uktamovna BOLALARDA TIL VA TAFAKKURNING SHAKLLANISHI: LINGVOKOGNITIV YONDASHUVDA NAMOYON BO'LISHI.....	198

ISSN: 2181-9297

www.tadqiqot.uz

INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

Najmiyeva Po'lotoy TilavmurodovnaSamarqand davlat chet tillar instituti
Yapon filologiyasi kafedrasida tayanch doktoranti
purami0808@gmail.com

O'ZBEK VA YAPON TILLARIDA KELISHIK QO'SHIMCHALARI VA YAPON TILIDAGI KELISHIK PARTIKULALARINING MORFOLOGIK HAMDA SINTAKTIK MOHIYATI

 <https://doi.org/10.5281/zenodo.19322439>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o'zbek va yapon tillarida kelishik qo'shimchalari va yapon tilidagi kelishik partikularining morfologik hamda sintaktik mohiyati qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda kelishik affikslari va partikularning so'z tarkibiga ulanib shakl yaratishdagi o'rni, gap bo'laklari o'rtasidagi sintaktik munosabatlarni belgilashdagi funksiyasi, hamda ularning grammatik paradigmadagi mavqei ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Shuningdek, o'zbek va yapon tillarida kelishik ko'rsatkichlarining so'z tartibi, bog'lanish modellari, fe'l-ot munosabatlari va sintaktik mustaqillikka ta'siri misollar orqali izohlangan. Maqolada an'anaviy grammatik talqinlar, generativ grammatikaning "Case Theory" (kelishik kategoriyasi nazariyasi) yondashuvi hamda funksional-semantik nuqtai nazarlar asosida kelishik kategoriyasining nazariy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari kelishikning universal grammatik hodisa sifatidagi mohiyatini, morfologik va sintaktik qatlamlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib beradi.

Kalit so'zlar: kelishik kategoriyasi; morfologiya; sintaksis; 格助詞 (kakujooshi); yapon tili grammatikasi; o'zbek tili grammatikasi; kelishik affikslari; partikula; Case theory; qiyosiy lingvistika; sintaktik bog'lanish.

Наджмиева Пулотой ТилавмуродовнаСамаркандский государственный институт иностранных языков
Аспирант кафедры японской филологии
purami0808@gmail.com

МОРФОЛОГИЧЕСКАЯ И СИНТАКСИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ СОГЛАСИТЕЛЬНЫХ ЧАСТИЦ В УЗБЕКИСТАНЕ И ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ И СОГЛАСИТЕЛЬНЫЕ ЧАСТИЦЫ В ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлен сопоставительный анализ морфологической и синтаксической сущности союзных наречий в узбекском и японском языках, а также союзных частиц в японском языке. В исследовании рассматривается роль союзных аффиксов и частиц в образовании структур слова, их функция в определении синтаксических отношений между частями речи и их положение в грамматической парадигме на основе научных источников.

Кроме того, на примерах объясняются порядок слов, модели связи, отношения глагол-существительное и влияние союзных аффиксов на синтаксическую независимость в узбекском и японском языках. В статье анализируются теоретические основы категории согласования на основе традиционных грамматических интерпретаций, подхода «теории Сасе» генеративной грамматики и функционально-семантических перспектив. Результаты исследования раскрывают сущность согласования как универсального грамматического явления, взаимосвязь морфологических и синтаксических уровней.

Ключевые слова: категория согласования; морфология; синтаксис; 格助詞 (kakujiushi); японская грамматика; узбекская грамматика; аффиксы спряжения; частица; Теория падежей; сравнительное языкознание; синтаксическая связь.

Najmiyeva Pulotoy Tilavmurodovna

Samarkand State institute of foreign languages

PhD student at the Department of Japanese Philology

purami0808@gmail.com

MORPHOLOGICAL AND SYNTACTIC ESSENCE OF AGREEMENT PARTICLES IN UZBEKISTAN AND JAPANESE AND AGREEMENT PARTICLES IN JAPANESE

ABSTRACT

This article provides a comparative analysis of the morphological and syntactic essence of conjunctive adverbs in Uzbek and Japanese, and of conjunctive particles in Japanese. The study examines the role of conjunctive affixes and particles in the formation of word structures, their function in determining syntactic relations between parts of speech, and their position in the grammatical paradigm based on scientific sources. In addition, the word order, connection patterns, verb-noun relations, and the impact of conjunctive affixes on syntactic independence in Uzbek and Japanese are explained with examples. The article analyzes the theoretical foundations of the category of agreement based on traditional grammatical interpretations, the “Sase Theory” approach of generative grammar, and functional-semantic perspectives. The results of the study reveal the essence of agreement as a universal grammatical phenomenon, the interconnectedness between morphological and syntactic layers.

Keywords: category of agreement; morphology; syntax; 格助詞 (kakujiushi); Japanese grammar; Uzbek grammar; conjugation affixes; particle; Case theory; comparative linguistics; syntactic connection.

Kelishik kategoriyasi o‘zbek tilining grammatik tizimida muhim o‘rin tutadi. U asosan so‘zlarning shakli va sintaksisdagi ular o‘rnini belgilovchi grammatik kategoriyalardan biridir. Kelishiklar – so‘zlarning ma’nosini aniqroq ifodalashda, gap tarkibini to‘g‘ri shakllantirishda faol ishlatiladi, ularning morfologik va sintaktik xususiyatlarini tahlil qilish tilshunoslikda katta ahamiyatga ega.

Kelishik (yakuniy qiyofalar, qo‘shimchalar) – so‘zga qo‘shilib, grammatik ma’no (so‘zning gapda o‘rnini, munosabatini) hosil qiladigan morfemadir. O‘zbek tilida kelishiklar qo‘shimcha shaklida keladi va asosan ot, otdan hosil bo‘lgan so‘z, ba’zan olmosh va hayhat so‘zlar bilan birga ishlatiladi.

Kelishik qo‘shimchalari (yoki yapon tilidagi kelishik partikulalari) o‘zbek va yapon tillarining grammatik tuzilishida markaziy o‘rin tutuvchi birliklardan biri hisoblanadi. Ularning morfologik mohiyati deganda ushbu qo‘shimchalarning so‘z tarkibiga ulanib, ularning shakliy ko‘rinishini o‘zgartirish jarayoni, grammatik yasalishdagi vazifasi hamda so‘zning paradigmadagi o‘rnini belgilashi tushuniladi. Sintaktik mohiyat esa kelishik qo‘shimchalari yordamida so‘zlarning gap tarkibida qanday bog‘lanishi, ular qaysi gap bo‘lagi vazifasida kelishini belgilashi va umumiy sintaktik tuzilishga ta’siri bilan izohlanadi. Quyida ushbu jihatlar o‘zbek va yapon tillari misolida batafsil tahlil qilinadi.

O'zbek tilida kelishiklar ko'plab turlarga bo'linadi:

- *Asosiy kelishiklar (to'liq kelishiklar)*: nominativ (nol qo'shimchasi), genitiv (-ning), dativ (-ga), akuzativ (-ni), instrumental (- bilan), lokativ (-da), ablativ (-dan).

- *Yordamchi kelishiklar (yetakchi yoki yordamchi qo'shimchalar)*: jihat kelishiklari (masalan, -yo'q (erkak), -cha, -siz) va boshqa qo'shimchalar.

Kelishiklar qo'shimcha bo'lib, asosan quyidagi tartibda keladi:

asosiy so'z + kelishik, masalan: "kitob" (asosiy so'z) + "-ning" (genitiv kelishigi) → "kitobning".

- Qarorlik bu – kelishiklar so'zga har doim bir xil qo'shimcha shaklida kelishidir.

- Birlilik shakllari - o'zbek tilida kelishiklar ko'plik va shaxs shakliga ega emas, faqatgina yagona shaklda ishlatiladi.

- Fonetik moslashuvda esa kelishiklar qoshilishida tovush qonunlari amal qiladi (yurg'izish, ohang o'zgarishi).

Morfologik nuqtayi nazardan, o'zbek tilida kelishik affikslari otlarga bevosita qo'shib, ularning grammatik shaklini o'zgartiradi, ya'ni turlantiradi. Masalan, kitob so'ziga turli kelishik qo'shimchalari qo'shilganda kitobni (tushum), kitobga (jo'nalish), kitobdan (chiqish) kabi shakllar hosil bo'ladi. Bunday affikslar agglutinatativ tuzilmaga ega bo'lib, har biri alohida grammatik ma'noni ifodalaydi va ular zanjirlangan holda ketma-ket qo'shilishi mumkin.

Har ikkala tilda ham kelishik kategoriyasi subyekt va obyekt munosabatlarini, shuningdek yo'nalish, joy-payt, chiqish kabi boshqa sintaktik aloqalarni maxsus grammatik ko'rsatkichlar orqali belgilaydi.

Bu holat shuni ko'rsatadiki, kelishik kategoriyasi morfologik tipologiya turiga bog'liq bo'lmasdan, har qanday tilda so'zlararo sintaktik bog'lanishlarni tashkil etuvchi asosiy grammatik tizimlardan biri hisoblanadi. U turli tillarda tashqi shakl jihatidan turlicha ifodalanishi mumkin (affiks, partikula va boshqalar), ammo vazifasi – ya'ni sintaktik munosabatni aniqlash – o'zgarmas bo'lib qoladi. Boshqacha qilib aytganda, kelishik kategoriyasi mavjud bo'lgan tillarda gapdagi sintaktik rollar (ega, to'ldiruvchi va boshqalar) ko'proq morfologik markerlar orqali belgilanadi va natijada so'z tartibi nisbatan erkinlashadi.

Masalan, Men kitobni o'qidim gapini Kitobni men o'qidim tarzida o'zgartirish mumkin va har ikkala gapning mazmuni bir xil bo'lib qolaveradi, chunki –ni affiksi kitobni so'zining baribir to'ldiruvchi ekanini aniq ko'rsatib turadi. Xuddi shunday, yapon tilida 私が本を読みました (Watashi wa hon o yomimashita) gapining tarkibiy qismlari 本を私が読みました tarzida almashtirilsa ham mazmun saqlanib qoladi. Bu yerda 本を (hon o) obyektini, 私が (watashi ga) esa egani bildiradi va fe'l bilan bo'lgan sintaktik aloqasi o'zgarmaydi. Ko'rinib turibdiki, kelishik markerlari – qo'shimcha yoki partikula bo'lishidan qat'i nazar – gap tarkibida sintaktik mustaqillikni ta'minlaydi: so'zlar joylashuvi o'zgarsa ham, gapning semantik strukturasi o'zgarish yuz bermaydi.

Sherbak A.M. o'z tadqiqotlarida "hozirgi o'zbek tilida -gacha affiksi ham an'anaviy kelishik qo'shimchalari singari o'ziga xos distributsiya modeliga ega", deb ta'kidlaydi. Ushbu fikr keyinchalik o'zbek tilshunosligida boshqa olimlar tomonidan ham davom ettiriladi. Mazkur muallif shuningdek -dek shaklini ham kelishik paradigmasi tarkibiga kiritish mumkinligini qayd etadi. -niki affiksiga doir qarashlar esa ikki yo'nalishga bo'linadi: ayrim tadqiqotchilar uni qaratqich kelishigiga xos -ning shakli bilan bir qatorda turuvchi birlik sifatida baholasa, boshqalar uni tuzilishi jihatidan murakkab affiks (ya'ni -ning + -ki kombinatsiyasi) deb talqin qiladi va shu bois uning kelishik miqyosida yoki boshqa grammatik paradigmadagi aniq o'rnini ochiq qoldiradilar.

Tilshunoslik nazariyalarida kelishik kategoriyasining talqini bir necha yondashuvlarga asoslanadi. An'anaviy, ya'ni struktural grammatikalarda kelishik odatda morfologik kategoriya sifatida baholanib, uning tashqi shakllari va grammatik vazifalari tavsiflab beriladi (masalan, lotin, rus va turkiy tillar grammatikasidagi kelishik izohlarida bo'lgani kabi). Generativ grammatika doirasida esa "Kelishik nazariyasi" deb nomlanuvchi qarash mavjud bo'lib, unda har bir otli birikma sintaktik darajada "mavhum kelishik"ka ega bo'lishi zarurligi qayd etiladi. Ya'ni, tashqi ko'rinishda

aniq affiks boʻlmasa ham, sintaktik struktura doim otning “kelishiklilik” xususiyati bilan boshqariladi.

Funksional–semantik yoʻnalishlar esa kelishik tushunchasini yanada kengroq maʼnoda talqin qiladi. Masalan, Fillmor tomonidan ilgari surilgan “Case Grammar” nazariyasiga koʻra, kelishik semantik rol (agent, patient, adresat va boshqalar) bilan bogʻliq holda izohlanadi. Bu yondashuvda grammatik kelishiklar ana shu mantiqiy–semantik rollarning tashqi ifodasi sifatida qaraladi. Albatta, semantik rol bilan grammatik kelishik har doim toʻliq mos kelavermaydi, biroq ular orasidagi yaqin bogʻliqlik tilning maʼno va shakl tizimini tadqiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, kelishik kategoriyasining nazariy talqini tilshunoslikda koʻp qirrali yondashuvlar asosida yoritiladi. Bu kategoriya bir vaqtning oʻzida morfologik darajada shakl yasovchi vosita, sintaktik jihatdan bogʻlovchi mexanizm va semantik munosabatlarni ifodalovchi grammatik indikator sifatida namoyon boʻladi.

Hozirgi oʻzbek adabiy tilida oltita kelishikdan iborat morfologik sistema shakllangan: bosh kelishik, qaratqich kelishigi, tushum kelishigi, chiqish kelishigi, joʻnalish kelishigi va oʻrin–payt kelishigi. Mazkur kelishiklarning har biri mustaqil grammatik birlik boʻlib, oʻziga xos morfologik ifoda vositasiga, semantik yukiga va sintaktik vazifasiga ega.

Kelishiklar sintaksisda turli bogʻlanish modellarini amalga oshiradi. Oʻzbek tilida bosh va qaratqich kelishigidagi otlar odatda boshqa ot bilan bogʻlanadi: masalan, oʻquvchining daftarida iborasida oʻquvchi soʻzi –ning qoʻshimchasi orqali daftar soʻziga tobelangan boʻlib, bu ega–egalik munosabatini bildiradi. Daftar soʻzining tarkibidagi –i qoʻshimchasi ham egalik maʼnosini yashirin tarzda ifodalaydi. Tushum, joʻnalish, oʻrin–payt va chiqish kelishigidagi otlar koʻpincha feʼlga bogʻlanadi: masalan, xabarni oʻqidi (tushum – bevosita toʻldiruvchi), sahnaga chiqdi (joʻnalish – yoʻnalish holi), uyda ishladi (oʻrin – joy holi), derazadan qaradi (chiqish – qayerdan holi). Bu kabi misollarda kelishik qoʻshimchasi otning feʼl bilan qanday sintaktik aloqaga kirishganini koʻrsatadi. Baʼzan kelishik shaklidagi otlar feʼl boʻlmagan birliklarga ham tobelanishi mumkin.

Kelishiklar gap tarkibida soʻzlarning bir-biriga boʻlgan munosabatini bildiradi. Ular soʻzlar oʻrtasidagi sintaktik aloqaning koʻprigi vazifasini bajaradi, gap elementlarining oʻzaro bogʻlanishida muhim axamiyatga ega.

- Aksentual vazifada kelishiklar egasini (owning) yoki yoʻnalishni bildiradi. Masalan: “Maktabga bordim” - bu yerda “-ga” dativ kelishik boʻlib, yoʻnalishni bildiradi.

- Qoʻshimchalar amaliyotida kelishiklar bir soʻzga qoʻshilib, uning gapdagi sintaktik oʻrnini belgilaydi (masalan, egalik, obʼekt, manzil, vaqt).

- Sintaktik bogʻlanishning koʻprigi sifatida esa kelishik soʻzlarni gapda bogʻlab, sintaktik birliklar – frazalar tashkil qiladi. Masalan: “Kitobning ichida” frazasida “kitob” va “ichida” soʻzlari kelishik yordamida bogʻlangan.

Kelishiklar gapda turli sintaktik rollarni bajarishi mumkin:

- Egasi boʻlgan ot bilan birga ular egalik aloqasini,

- Harakatning obʼekti sifatida,

- Harakat yoʻnalishini yoki joyni bildiruvchi boʻlib xizmat qiladi.

- Oddiy kelishiklar bilan ifodalangan sintaktik birikmalar: Masalan, “kitobda”, “uyga”.

- Murakkab kelishikli sintaktik birikmalarda koʻp soʻz birikmalarida, masalan, “darsliklarning ichidagi maʼlumot”.

Yapon tilida ham sintaktik bogʻlanish modellari oʻzbek tilidagiga maʼlum darajada oʻxshash boʻlib, farq shundaki, bu tilda bogʻlovchi vosita sifatida affikslar emas, balki maxsus partikulalar qoʻllaniladi. の (no) partikulasining yordamida otlar oʻzaro bogʻlanadi va bir ot ikkinchisiga tobelanadi: 学生のノート (gakusei no nooto – “talabning daftar”). Ushbu birikmada no qaratqich munosabatini ifodalaydi, egalik aloqasini bildiradi; ikkinchi ot – nooto – esa hech qanday morfologik koʻrsatkich olmaydi, chunki yapon tilida egalik affiksi mavjud emas.

が (ga) partikulasining vazifasi esa egani koʻrsatish boʻlib, u odatda feʼl bilan sintaktik aloqaga kirishadi va gapning kesimi bilan bogʻlanadi. Masalan, 学生が来た (gakusei ga kita – “talaba keldi”) gapida ga partikulasi gakusei soʻzini feʼlga ega boʻlak sifatida biriktirgan.

を (o) partikulasining vazifasi to'ldiruvchini ifodalashdir; u ham to'g'ridan-to'g'ri fe'l bilan bog'lanadi: 本を読む (hon o yomu – “kitob o'qimoq”). Bu misolda o partikulasi hon so'zining to'ldiruvchi bo'lib kelishini aniq ko'rsatadi va uning fe'l bilan sintaktik munosabatini belgilaydi.

Kelishik shakllari bir-birini eslatadi, leksemashakl tarkibidagi ma'noli qismlarda bir xil o'qda joylashadi va biri boshqasining o'rnini egallashi mumkin. Ular paradigmatic munosabat orqali mavjud bo'lib, har bir shakl boshqa shaklga qarama-qarshi va unga muqobil tarzda ko'rinadi. Shu bilan, kelishiklar bir grammatik paradigma doirasida joylashib, leksemashakldagi ma'noli qismlar tizimida alternatsiya hosil qiladi.

Sintaktik nuqta nazardan qaraganda, bir kelishik shakli ma'lum munosabatni bildirsa, boshqa shakl shu munosabatni boshqacha yo'lda ifodalaydi. Natijada, kelishik shakllari tilda grammatik oppozitsiyani yaratadi va morfologik hamda sintaktik tizimning muvozanatini ta'minlaydi.

O'zbek va yapon tillarida morfologik farqlarga qaramay, kelishiklar sintaktik vazifani bajarish jihatidan o'xshashliklarga ega. Ikkala tilda ham kelishiklar gap bo'laklarini bog'laydi:

- **O'zbek tilida** kelishik affiksi o'tning gapdagi funksiyasini ko'rsatadi (masalan, *kitob-ni* fe'lga tobelik bildiradi).
- **Yapon tilida** bu rolni postpozitsion partikulalar bajaradi:
 - の (no) – egalikni bildiradi (*学生のノート* – “talabaning daftari”),
 - が (ga) – sub'ektni ko'rsatadi (*学生が来た* – “talaba keldi”),
 - を (o) – obyektini belgilaydi (*本を読む* – “kitob o'qimoq”).

Shunday qilib, yapon tilida sintaktik bog'lanish morfologik affikslar orqali emas, balki partikulalar yordamida amalga oshadi. Bu tilning agglutinatив xususiyati bilan analitik strukturasi o'rtasidagi uyg'unlikni namoyon qiladi va sintaktik tizimni tobelik asosida, ammo analitik shaklda tashkil etadi.

Otlardan tashqari, kelishik kategoriyasi bilan bog'lanish imkoniyatiga ega bo'lgan boshqa negiz turlari ham mavjud bo'lib, ular sintaktik xususiyatlari jihatidan otlarning funksional paradigmasiga yaqin turadi. Bunga ot olmoshlar, fe'lning harakat nomi shakllari hamda jamlovchi sonlarning ayrim ko'rinishlari kiradi. Ushbu birliklar gap tuzilmasida otlarga xos sintaktik vazifalarni bajaradi, ya'ni ular otga ekvivalent yoki ot tabiatli negizlar sifatida namoyon bo'ladi.

Bu hol til tizimida kategoriya chegaralarining nisbiy ekanligini ko'rsatadi. Chunki kelishik shakllarining qo'llanishi faqat so'z turkumiga emas, balki so'zning funksional-sintaktik maqomiga ham bog'liq. Masalan, fe'lning harakat nomi shakli (o'qish, yozish, aytish va h.k.) gapda predmetlik ma'noda ishlatilganda kelishik affikslarini qabul qilishi mumkin: *o'qishni boshladi, yozishga kirishdi*. Xuddi shunday, ot olmoshlar (men, sen, u, biz va boshqalar) ham barcha kelishik shakllarida ishlatiladi: *menga, sendan, biz bilan* va hokazo.

Shu sababli, kelishik kategoriyasi faqat ot turkumiga xos morfologik belgi bo'lib qolmay, otlik xususiyatga ega bo'lgan boshqa negizlar bilan ham uzviy bog'liq hisoblanadi. Shu bois, bunday birliklarni ilmiy jihatdan ot tipidagi (yoki ot tabiatli) negizlar deb atash to'g'ri bo'ladi. Bu tushuncha til tizimidagi leksik-semantik va morfologik o'tish jarayonlarini, ya'ni turkumlararo chegaralarning dinamik xususiyatini ochib beradi.

Kelishik kategoriyasi o'zbek tilining morfologik va sintaktik tizimida markaziy o'rin tutadi. Morfologik jihatdan kelishiklar so'zning grammatik shaklini belgilaydi, gapdagi o'zaro aloqani o'rnatadi. Sintaktik jihatdan ular gap tarkibida so'zlarning o'zaro bog'lanishini ta'minlab, turli sintaktik funksiyalarni bajaradi. Shunday qilib, kelishiklar nafaqat shakl, balki ma'no jihatidan ham gapning butun strukturasi tashkil etishda muhim vositadir.

Ushbu maqola o'zbek tilidagi kelishik kategoriyasining morfologik va sintaktik tabiatini keng qamrovli, tizimli tarzda tushuntiradi va tilshunoslikda bu mavzuni chuqurroq o'rganish uchun asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. 久野 滋 (Kuno, S.) (2003). 『日本語の構造 (The Structure of the Japanese Language) 』 . ケンブリッジ: MIT 出版.;
2. 日本語の構文構造と格助詞「が」「を」「に」などの機能的分析を行う。; 柴谷 将也 (Shibatani, M.) (1990).
3. Yamada H. Functional Grammar in Japanese Syntax. – Tokyo: Kurosio Publishers, 2005.
4. Shibatani, M. The Languages of Japan. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 430 p.
5. Kuno, S. The Structure of the Japanese Language. – Cambridge, MA: MIT Press, 1993. – 350 p.
6. Tsujimura, N. An Introduction to Japanese Linguistics. – 3rd ed. – Oxford: Blackwell Publishing, 2014. – 432 p.
7. Matsumoto, Y. Case Particles. // The Handbook of Japanese Linguistics. / Ed. by T. Shibatani. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – pp. 190–225.
8. Shibatani, M.; Kageyama, T. Handbook of Japanese Language and Linguistics: Grammar. – Berlin; New York: De Gruyter Mouton, 2015. – 900 p.
9. Kuroda, S.–Y. Japanese Syntax and Semantics. – Dordrecht: Reidel Publishing, 1979. – 310 p.
10. Noda, H. Nihongo Bunpō: Kakujoshi to Fuzokugo no Kenkyū [Yapon tili grammatikasi: kelishik qo‘shimchalari va yordamchi so‘zlar tadqiqi]. – Tokyo: Kurosio Shuppan, 1996. – 286 p.
11. Ishii, Y. Case–marking in Japanese: Functional and Syntactic Perspectives. – Journal of East Asian Linguistics, 2017. – Vol. 26, No. 2. – pp. 155–185.

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА
INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000